

transparant

EDITORIAAL

Kerk of kerk, gemeenschap of gebouw ...

Wat een uitdaging ligt er vandaag op ons bord! We worden verplicht om na te denken over een lange termijnvisie voor onze parochiekerken. De actuele pastorale situatie roept pertinente vragen op: hebben we kerken teveel? Moeten we nevenbestemmingen zoeken en wie zijn partners bij medegebruik? Zullen er kerken herbestemd worden?

Zelf ben ik niet echt trouw aan één kerkgebouw. Ik voel me in vele, zo niet alle kerkgebouwen thuis. Waar ik ook kom, ik loop de kerk binnen, val even stil, steek een kaars aan, bid even, om dan weer verder te gaan. Maar ik zoek er ook de gemeenschap op, ik sluit me graag aan bij de mensen die er 'thuis' zijn.

Op Aswoensdag maakte ik de viering mee in mijn eigen parochie, een dorp in de Kempen. De weekkapel, met een glazen wand afgesloten van de grote kerk, was de geschikte gebedsruimte. Er is plaats voor een vijftigtal mensen en het werd zowaar spannend. De laatste beschikbare stoel werd kort na de start van de viering ook bezet. Het was wat schuifelen om een kruisje op het voorhoofd gedrukt te krijgen, en nadien nog een keer voor de communie. Maar het was intiem en gezellig. Een sterke verbondenheid van een plaatselijke geloofsgemeenschap waarin (bijna) iedereen iedereen kent.

Op zondag ga ik regelmatig naar de viering in de abdijkerk van Postel. De Romaanse kerk heeft een eigen, aparte sfeer en wanneer de zon schijnt is de kerk nog mooier. De abdijsgemeenschap viert de liturgie met wierook en gezangen, de talrijke aanwezigen komen van overal. Er zijn trouwe kerkgangers uit de buurt, er zijn toevallige toeristen of groepen die te gast zijn in de abdij, samen vormen ze gemeenschap. Ook hier voel ik me thuis, als lid van de abdijskring ben ik betrokken bij deze gemeenschap en maak ik er een stukje deel van uit.

Regelmatig zoek ik verschillende kerken op, soms voor een bedevaart, soms omdat er feest gevierd wordt en ik iemand ken die daarbij betrokken is. Zo was ik op een viering bij de opening van een nieuw schoolgebouw dat vlak naast de kerk ligt. De start van de viering ging door in de kerk: een geweldig feest met fanfare, kinderen en ouders, leerkrachten, directie en schoolbestuur, een echt gemeenschapsgebeuren. En daar

middenin zaten de pastoor en de diaken die voorgingen in een dankviering om zoveel inzet en betrokkenheid van velen bij de school! Ik kom echter ook op plaatsen waar de kerk leeg staat, verkommt en bijna vraagt om gesloten te worden. De gemeenschap is zo klein geworden dat er geen andere keuze overblijft dan los te laten. Op andere plaatsen is ze gewoon te groot geworden en biedt een verbouwing soelaas. Creatief denkwerk kan de toekomst van onze kerken mee bepalen!

In de Goede Week ga ik vaak richting kathedraal, de moederkerk van ons bisdom. Aansluitend bij de werkdag val ik dan stil in de ruimte die zo overstijgend is en als vanzelf uitnodigt om 'naar boven' te kijken. Ik ontmoet er bekenden, mensen die zich engageren in onze Kerk of die gewoon toevallig in Antwerpen zijn. Met de chrisnaviering voel je de verbondenheid over alle parochies heen, heel wat priesters zijn aanwezig en met de vormelingen sluiten we aan als de Goede Week in de vakantie valt. Deze viering maakt de brug over het hele komende jaar: met de wijding van het chrisma, de olie voor de catechumenen en de ziekenzalving. Zovele gelovigen zullen de helende werking mogen ervaren!

En dan vind ik in mijn mailbox de uitnodiging van onze bisschop Johan Bonny voor het kerkwijdingsfeest van de kathedraal, de moederkerk van het bisdom. Hij schrijft: "Niet de stenen van het gebouw staan centraal. Wel vieren we de levende stenen die onze diocesane en kathedrale kerkgemeenschap vandaag gestalte geven. Het is een moment van dankbaarheid voor de inzet van velen en voor de verbondenheid tussen allen. Het is ook een gelegenheid om hoopvol en enthousiast vooruit te kijken. Maar meer nog is het een feest van de vriendschap." Ik wil er graag bij zijn!

Christa Damen, voorzitter

Recht op antwoord

In het januarinumnummer van Transparant stond in het artikel 'Van katholieke dialoogschool naar dialoogkerk' de volgende zin: 'Bijvoorbeeld: voor Wereldsolidariteit is paus Franciscus een inspirerende figuur. Voor Femma niet, omwille van zijn recente uitspraken over de priesterwijding van de vrouw.' Femma vraagt ons de volgende rechtzetting te noteren: 'Paus Franciscus is voor Femma wel een inspirerende figuur. Femma kiest voor een open en verbindende dialoog. Meningsverschillen beschouwt ze niet als breekpunten, maar als kansen voor een leerrijk gesprek.'

Een brug tussen pastorale plannen en kerkenbeleidsplannen

Op zaterdag 25 februari kwam het IPB samen in Antwerpen voor zijn derde Forum van het werkjaar. Met meer dan 60 deelnemers en een thema waarbij iedereen zich persoonlijk betrokken weet, werd het Forum een geanimeerd gebeuren met rijke ontmoetingen en boeiende discussies.

Om te beginnen luisterden we naar drie getuigenissen van mensen die elk op hun manier betrokken zijn bij de grote veranderingen die momenteel in de territoriale pastoraal worden uitgewerkt en doorgevoerd. Een koorleider vertelde hoe hij via het parochieblad vernam welke beslissing genomen werd over zijn en de omliggende parochiekerken. Hij betreurde het gebrek aan communicatie en ook dat hij niet betrokken werd bij enig overleg vooraf. Een lid van een kerkraad vertelde hoe er in de voorbije jaren een heel traject werd afgelegd om te onderscheiden welke kerken van de pastorale zone eventueel herbestemd konden worden. Hij gaf aan dat het vaak moeilijk is om met een groep tot keuzes te komen. Soms is er aan het einde van een uitgebreid overleg nood aan iemand die dan in naam van de groep beslist. Als derde getuige sprak iemand die vanuit het bisdom parochies begeleidt bij het opstellen van hun kerkenbeleidsplan. De verhalen van deze mensen waren heel herkenbaar en van daaruit werden we heel nieuwsgierig naar de meer inhoudelijke inbreng die volgde.

Een pastoraal masterplan

Mgr. Herman Cosijns, secretaris-generaal van de Bisschoppenconferentie, schetste eerst kort waarom we vandaag bezig zijn met het opstellen van kerkenplannen. In 2011 stelde minister Bourgeois voor om een langetermijnvisie te ontwikkelen voor alle kerkgebouwen. Wat toen een eerder vrijblijvende uitnodiging was, is intussen een verplichting voor alle gemeenten. Maar om over de

toekomst van een kerk te beslissen is meer nodig dan de evaluatie van de bouwfysische toestand van het gebouw. Het is aan de kerkelijke instanties om uit te tekenen welke kerken pastoraal belangrijk zijn vandaag en voor de toekomst. Een pastoraal plan maakt zichtbaar waarop de geloofsgemeenschap wil inzetten in de komende jaren en hoe ze daarvoor bepaalde locaties nodig heeft. Daarna lichtte Herman Cosijns de pastorale beleidslijnen van de verschillende bisdommen toe. Op vele vlakken gelijken die op elkaar maar er zijn ook verschillen in aanpak. Zo wordt overall over pastorale eenheid gesproken behalve in het bisdom Gent waar het begrip 'nieuwe parochie' gehanteerd wordt en in het vicariaat Vlaams-Brabant en Mechelen waar gesproken wordt over pastorale zones. In het bisdom Antwerpen behoren alle christelijke geloofskernen, - dus ook bijvoorbeeld scholen, rusthuizen en religieuze gemeenschappen -, tot de pastorale eenheid terwijl dat elders enkel de parochies in strikte zin zijn. De bestuursstructuur voor de nieuwe grote gehelen bestaat overall uit een team van benoemden en vrijwilligers, al verschilt de samenstelling en de zending van bisdom tot bisdom. Op het niveau van de vroegere/huidige parochies wordt in drie bisdommen een plaatselijke ploeg behouden. In Gent blijven er eventueel plaatselijke werkgroepen bestaan, in Vlaams-Brabant spreekt men van lokale antennes.

Alle bisdommen zijn het erover eens dat eerst het pastoraal plan dient opgesteld te worden en dat dan gekeken wordt naar de bestemming van de kerkgebouwen. Er moet niet enkel een plan opgesteld worden voor de kerken waar de zondagsmis gevierd wordt maar ook voor de kerken waar geen zondagsvieringen meer plaats vinden of plaats zullen vinden in de toekomst. Herman Cosijns citeerde in dat verband bisschop Bonny die zegt: "Voor het bisdom Antwerpen is de vraag dus niet enkel 'hebben we deze kerk nog nodig voor zondagsmissen en uitvaarten?', maar 'hoe kan deze kerk een zinvolle plek worden voor zoekende, denkende mensen vandaag?'" Het aantal praktiserende gelovigen wordt te vaak als norm genomen om de toekomst uit te tekenen. Nieuwe ideeën over het gebruik van een kerk kunnen ook komen van mensen uit het verenigingsleven of uit diaconale werkgroepen die misschien niet naar de mis komen op zondag. Voor de nieuwe projecten rond medegebruik en nevenbestem-

Enkele begrippen i.v.m. parochiekerken

Gebruik van de kerk voor gebed en viering maar ook voor andere pastorale activiteiten, bijvoorbeeld op het terrein van catechese of diaconie.

Valorisatie heeft betrekking op initiatieven die, met respect voor het normale gebruik van de parochiekerk, de betekenis van het kerkgebouw in al zijn aspecten kunnen versterken en bevorderen.

Medegebruik is de terbeschikkingstelling van het kerkgebouw voor religieuze activiteiten van andere katholieke of christelijke geloofsgemeenschappen.

Nevenbestemming is het gebruik door derden van een parochiekerk die bijvoorbeeld te groot is voor de plaatselijke geloofsgemeenschap. Multifunctioneel gebruik is een nevenbestemming in de tijd. Het kerkgebouw kan in dit geval occasioneel voor andere doeleinden of door andere instanties gebruikt worden. Gedeeld gebruik is een nevenbestemming in de ruimte. Het kerkgebouw wordt zodanig heringericht dat er een nieuwe en kleinere liturgische ruimte ontstaat, met daarnaast ruimte voor één of meerdere lokalen die een andere bestemming kunnen krijgen.

Herbestemming Wanneer een parochiekerk niet meer voor religieuze activiteiten in aanmerking komt, kan zij definitief aan de eredienst onttrokken worden en kan de eigenaar het gebouw een nieuwe functie geven.

ming dienen ook andere partners aangesproken te worden. Die kunnen samen met de gelovigen hun creativiteit en energie in dienst stellen van de gemeenschap.

Beleidsplannen voor de kerkgebouwen

Jan Jaspers, directeur van het departement Onroerend Religieus Erfgoed van het Centrum voor Religieuze Kunst & Cultuur (CRKC), informeerde de forumdeelnemers uitvoerig over de richtlijnen van de overheid, het tijdsplan en de gemeentelijke financiën. Om de plaatselijke kerkverantwoordelijken te helpen bij het opstellen van hun kerkenbeleidsplan heeft het CRKC in overleg met de bisdommen een 5-stappenplan uitgewerkt. Dat start met (1) het opstellen van een pastoraal plan waarin de rol van elk kerkgebouw wordt besproken. Vervolgens start (2) de dialoog met de gemeente en de gezamenlijke consultatie van de achterban (burgers en parochianen, bv. door participatiemomenten) en worden (3) samen inventarissen opgesteld waarin het toekomstig gebruik van de kerken beschreven wordt. Op een (4) open avond worden alle geïnteresseerden geïnformeerd en kunnen ze feedback geven. Die wordt verwerkt in de definitieve tekst die ten slotte (5) ter goedkeuring wordt voorgelegd aan de bisschop en vervolgens aan de gemeenteraad.

De uitvoering van een goedgekeurd kerkenbeleidsplan gebeurt best gefaseerd. Er kan bijvoorbeeld gestart worden met een kerk waarvoor al concrete mogelijkheden van nevenbestemming bekend zijn. Belangrijk om weten is ook dat het beleidsplan kan worden bijgestuurd in functie van mogelijke wijzigingen van de pastorale noden. Eens echter een kerk onttrokken is aan de eredienst en herbestemd werd, is er pastoraal gezien geen weg meer terug.

Jan Jaspers zette tien concrete uitdagingen op een rijtje:

1. Hoe gebeurt de afstemming tussen het pastorale beleid en de potentie van de kerkgebouwen? Een kerk wordt gebruikt voor de eredienst maar kan ook functioneren als stilteplek voor een breder publiek. Ze heeft een diaconale functie o.a. als ontmoetingsruimte en kan ook bij de verkondiging een rol spelen. We denken daarbij aan de catechese voor de initiatiesacramenten maar ook aan toeristische rondleidingen met aandacht voor de religieuze inhoud van beelden en schilderijen.
2. Welke functie geven we aan die kerken binnen een pastorale eenheid of zone die geen zondagskerk zijn? Op welke basis worden hierover gesprekken gevoerd? Is er bijvoorbeeld gedacht aan specifieke kerken voor doopsels of huwelijken?
3. Hoe kunnen we een draagvlak creëren voor moeilijke beslissingen in verband met de toekomst van kerken? Is er aandacht voor de reële verlieservaring van mensen en worden ze daarin begeleid?
4. Hoe kunnen we komen tot een degelijk gedragen kerkenbeleidsplan? Wie wordt betrokken bij het uittekenen van het pastoraal plan? En welke rol kan het Centraal Kerkbestuur spelen in het overleg tussen kerkelijke en burgerlijke overheden?
5. Hoe en op welke termijn kunnen we het kerkenbeleidsplan uitvoeren? Laten we geen overhaaste beslissingen nemen. Op welke manier kunnen we best de neven- en herbestemmings-trajecten opnemen?
6. Hoe zullen we de betrokkenheid van de bevolking op de (overblijvende) parochiekerken verhogen? Het gaat om een gezamenlijke verantwoordelijkheid waarbij enkele cijfers verhelderend kunnen zijn. Volgens een studie van Belfius waren de uitgaven voor de erkende erediensten tussen 2008

en 2013 stabiel. Ze bedragen slechts 1% van de exploitatie-uitgaven van de gemeenten. Het aantal zelfvoorzienende kerkfabrieken bedraagt 20%.

7. Hoe kunnen we onze kerken meer openstellen? Een open kerk nodigt uit, o.a. voor bezinning of voor toerisme. Zo wordt de maatschappelijke relevantie van een kerkgebouw vergroot. Maar om de deur te kunnen openlaten is een vorm van beveiliging noodzakelijk.
8. Welke visie ontwikkelen we op nevenbestemmingen? Welke functies kunnen 'samenwonen' met de religieuze functie? En hoe en door wie wordt het gebouw dan beheerd?
9. Hoe kunnen we inzetten op duurzaamheid? Naast de duurzaamheid in energieverbruik gaat het ook over duurzame her- of nevenbestemmingsprojecten en over de ingrepen die daarvoor aan het gebouw gebeuren. Aanpassingen zullen ook reversibel moeten zijn als een bepaald project niet blijkt aan te slaan.
10. Wat met de 'tussentijd', de periode tussen de beslissing in het kerkenbeleidsplan om een kerk te onttrekken aan de eredienst en de effectieve onttrekking aan de eredienst? Wanneer overgegaan wordt tot het herbestemmen en dus onttrekken aan de eredienst, volgt de nieuwe bestemming meestal niet onmiddellijk. Wie bekommert zich in die tussentijd om het gebouw?

Interdiocesaan overleg tijdens de Forumbijeenkomst

Na een koffiepauze gingen de forumleden in kleine groepen in gesprek over een voorstel van 6 adviezen. Oorspronkelijk was het de bedoeling om hierover aan het einde van de voormiddag te stemmen maar op vraag van verschillende gespreksgroepen werd hiervan afgezien. De tijd voor de discussie was te kort geweest en de materie zo complex dat er onvoldoende over de adviezen zelf was uitgewisseld. Afgesproken werd dat het verslag van de verschillende gespreksgroepen aan het IPB-Bureau zou worden overgemaakt. Dat kan dan de voorgestelde tekst aanvullen en stemmen zodat deze adviezen als oproep van het Bureau verspreid kunnen worden. Het volgende Forum is immers pas in juni en de kerkenbeleidsplannen die op een wachtlijst staan bij het Agentschap Onroerend Erfgoed moeten in september 2017 al klaar zijn.

Een slotbedenking

Dit verslag heeft veel meer aandacht voor het opstellen van kerkenbeleidsplannen dat voor de pastorale plannen. We menen dat de uitdagingen van Jan Jaspers onze lezers aan het denken kunnen zetten. Maar de problematiek van de kerkgebouwen dient gekoppeld te worden aan de toekomstvisie op de pastoraal. We roepen daarom tegelijk ook op om met veel zorg en creativiteit na te denken hoe de Kerk in de komende jaren kan inzetten op een elan dat naar buiten gericht is. Schaalvergroting en herstructurering hebben slechts een tijdelijk effect als ze niet gepaard gaan met vernieuwing in de dynamiek en de aanpak. Naast liturgie hebben we nood aan andere sprekende en aantrekkelijke uitdrukkingsvormen van ons geloof.

Carine Devogelaere

IPB-adviezen voor het opstellen van kerkenbeleidsplannen

Het commentaar in de marges werd geschreven op basis van de groeps gesprekken op het Forum

De tijd dringt als vele kerkenbeleidsplannen eind september moeten ingediend worden. Wanneer we nu echter ruimte kunnen laten voor verder onderzoek van breed eigen gebruik en partners voor nevengebruik, zullen we over 2 jaar een meer gedragen besluit kunnen nemen. De kerkraden moeten immers pas bij het begin van de nieuwe legislatuur in 2019 een nieuw zesjarenplan indienen bij de gemeentebesturen.

In vergelijking met de kracht, de planmatigheid en de logica van het kerkgebouwenverhaal klinken de pastorale plannen doorgaans erg zwak en vaag. We hebben nood aan reflectie over de structuren waarin we onze pastoraal verankeren. Welk toekomstgericht kerkbeeld hanteren we? Hoe bouwen we aan een omkadering door vrijgestelden? Wat is er nodig om de pijlers liturgie, diaconie en verkondiging evenwichtig uit te bouwen? Hoe zetten we in op gemeenschapsofbouw?

Het IPB-Bureau vraagt

1. om het kerkenplan in samenspraak met het pastoraal plan te ontwikkelen;
2. om keuzes te maken die de toekomst van de christelijke geloofsbeleving openhouden en dus niet enkel gebaseerd zijn op krimpscenario's;

Kerkgebouwen mogen niet enkel bekeken worden in functie van de zondagsmis maar hebben een symbolische waarde en kunnen een zinvolle plek zijn voor zoekende, denkende mensen.

Wanneer de pastorale visie nog niet volledig duidelijk is, vragen we om geen onherroepelijke beslissingen te nemen maar aan te geven dat de toekomst van een kerkgebouw verder bestudeerd wordt.

3. om met de nodige creativiteit op zoek te gaan naar gebruik, medegebruik en nevenbestemming van kerkgebouwen;

Naast de eigen catechetische en diaconale werking en de eredienst van andere christelijke denominaties, moet er oog zijn voor nieuwe projecten.

4. om beslissingen i.v.m. de toekomst van kerkgebouwen in overleg te nemen;

Dat betekent dat er tijd genomen wordt om met de verschillende betrokken partijen aan tafel te gaan zitten en een gesprek te voeren. Concreet vragen we aandacht voor volgende gesprekspartners:

- de parochies
- de scholen
- de jeugdbewegingen
- de middenveldorganisaties
- de kerkfabrieken
- de bevolking
- het gemeentebestuur
- ...

5. om een pastoraal plan en/of kerkenplan pas ter goedkeuring aan de bisschop voor te leggen wanneer het besproken is en gedragen wordt door een brede groep van de lokale gemeenschap;

6. om de genomen beslissingen hierover op een heldere en directe manier te communiceren aan alle betrokkenen

Een studie bureau kan soms verrassend nieuwe ideeën aanbrengen.

In nevenbestemmingen kunnen ook niet-kerkelijke partners en mensen van andere levensbeschouwingen betrokken worden.

We mogen de jongeren in dit proces niet vergeten. We moeten ze aanmoedigen om hun stem te laten horen en hun dromen durven beluisteren. Het is voor hen vaak niet gemakkelijk om plaatsen te vinden waar ze kunnen samenkomen om elkaar te ontmoeten en te steunen in hun zoektocht naar zin.

Een oproep aan de scholen, jeugdbewegingen, middenveldorganisaties om stem te geven aan hun visie en hun verwachtingen over onze kerkinfrastructuur. Waar zien organisaties als Broederlijk Delen, Welzijnsschakels of Boerenbond, Chiro enz. kansen om een creatieve invulling te geven aan de ruimte van kerkgebouwen? Laat hen als organisatie reflecteren en hun visie kenbaar maken. En laat hun leden ter plaatse in het overleg stem geven aan die visie.

De mensen die bij het overleg en het opstellen van deze plannen betrokken waren, krijgen inzage in de documenten zoals ze worden ingediend.

Zodra zich bepaalde tendensen aftekenen in het lokaal overleg, is het goed om dit al door te geven aan de diocesane verantwoordelijken.

Een communicatieplan kan vooraf opgemaakt worden zodat de mensen die het sterkst betrokken zijn eerst en op een meer persoonlijke manier geïnformeerd worden.

In het overleg is het juiste woordgebruik uiterst belangrijk. De definities van gebruik, valorisatie, medegebruik, nevengebruik en herbesteding werden door de bisschoppen uitgegeven in een folder (zie www.crc.be onder onroerend erfgoed, gebruik kerkgebouwen). Als bijvoorbeeld KVLV met een ShareFair gebruik maakt van een kerkgebouw is dat geen nevengebruik. Deze activiteit valt onder gebruik voor diaconie. We spreken over valorisatie wanneer de werkgroep Broederlijk Delen een concert organiseert in de kerk. Of wanneer een plaatselijke erfgoedcel een tijdelijke tentoonstelling opstelt waarin de geschiedenis van de parochie aan bod komt. Deze en vele andere initiatieven hebben er oog voor dat een kerk meer is dan een plaats waar liturgie gevierd wordt.